FUNZJONI SINTATTIKA-SEMANTIKA TAL-PREPOZIZZJONI 'LIL'

ALBERT J. BORG

Fil-Malti nsibu ċerti sentenzi li fihom verb transittiv u oġġett dirett. F'ħafna minn dawn is-sentenzi jrid bil-fors ikun hemm 'lil' qabel l-oġġett, kif insibu f'(1) u (2). Imma f'ħafna

1 a. Ġanni ra 'l Pawlu.
   b. * Ġanni ra Pawlu.
2 a. Ġanni sema' 'l Marija tibki.
   b. * Ġanni sema' Marija tibki.

sentenzi oħra jrid bil-fors ma jkunx hemm 'lil' qabel l-oġġett, bħal fis-sentenzi (3) u (4). (L-asterisk* nużah bħala sinjal li ċerta sen tenza m'hijiex aċċettata fil-Malti. Is-sinjal? nużah biex nuri li hemm xi dubju jekk ċertu sentenza hijiex aċċettata fil-Malti.). Jidher għalhekk li għandna xi ħaġa x'nispjegaw

3 a. Ġanni ra l-qtil ta' Pawlu.
   b. * Ġanni ra lill-qtil ta' Pawlu.
4 a Ġanni sema' l-istorbju.
   b. * Ġanni sema' lill-istorbju.

hawnhekk, jekk naċċettaw li sintattikament is-sentenzi (1) sa (4) kollha għandhom l-istruttura **suġġett+verb+oġġett (dirett).**

Sutcliffe (1936, p.169) jgħid li 'lil' tintuża biex tintroduċi l-oġġett tal-verb; imma mbagħad ikompli jgħid li l-użu tagħha mhux ristrett għall-oġġetti definiti biss, bħalma huma n-nomi propji. 'Lil' tintuza ukoll ma' oġġetti li huma indefiniti u jagħti l-eżempju (5):

5. Taf lil xi ħadd?

Aquilina (1965, p.114) jgħid li l-prepożizzjoni 'lil' tintuża regolarment qabel l-oġġett tal-verb meta l-oġġett ikun nom propju. Diġà rajna xi eżempji ta' sentenzi b'oġġett li hu nom proprju, u dawn kollha għandhom 'lil' qabilhom (ara s-sentenzi (1) u (2)), u s'hawnhekk Aquilina għandu raġun. Imma jekk issa nqabblu s-sentenzi (6a) u (6b) ma' (7a) u (7b) naraw li fil-waqt li (6b) mingħajr il-prepożizzjoni

6 a. Mill-karrozza, Ġanni ra 'l Pawlu fil-ġnien.
b. * Mill-karozza, Ġanni ra Pawlu fil-ġnien.
7 a. Mill-ajruplan, Ġanni ra 'l Malta taħtu.
b. Mill-ajruplan, Ġanni ra Malta taħtu.

qabel l-oġġett, m'hijiex sentenza aċċettabbli, (7b) (hi ukoll mingħajr il-prepożizzjoni qabel l-oġġett) tista' toqgħod sewwa bħala sentenza Maltija. Mela allura mhux biżżejjed tgħid li 'lil' tintuża regolarment qabel oġġett li hu nom propju. Trid iżżid ukoll li dan in-nom propju għandu jkun jirreferi għal persuna, għax in-nomi proprji li jirreferu għall-post mhux bil-fors ikollhom 'lil' quddiemhom meta jkun jaqdu l-funzjoni ta' oġġett dirett.

Cauchi (1972, p.117-118) u Krier (1976, p.53) it-tnejn jippruvaw jagħtu soluzzjoni ftit differenti: 'lil' tintuża qabel l-oġġett meta dan jirreferi għal persuna. Imma barra minn sentenzi bħal (la), (2a) u (6a), fil-Malti għandna ukoll sentenzi bħal (8a) u (8b) fejn

8 a. Rajt lill-mara ta' Ġanni.
b. Rajt il-mara ta' Ġanni.

għalkemm l-oġġett dirett jirreferi għal persuna, b'dan kollu l-preżenza tal-prepożizzjoni 'lil' m'hijiex obbligatorja, għax (8b) toqgħod ukoll bħala sentenza Maltija.

F'xogħol ta' riċerka importanti imma mhux ippublikat, Bonello (1963, pp. 11-13-14) jikkonsidra wkoll din il-problema. L-ewwelnett jagħmel distinzjoni bejn verb transittiv li jieħu biss oġġett wieħed (li hu dirett) u verb transittiv b'żewġ oġġetti, wieħed dirett u l-ieħor indirett. Bonello jgħid li l-prepożizzjoni 'lil' tintuża f'sentenzi bl-ewwel tip ta' verb transittv (verb b'oġġett wieħed biss) meta l-oġġett ikun definit u speċifiku, bħal fis-sentenza

9 a It-tifel iħobb tifla.
b. It-tifel iħobb lit-tifla.

(9b). Imma din ukoll m'hijiex soluzzjoni preċiża biżżejjed, għax bil-Malti minbarra (9b) nistgħu ngħidu ukoll (9c), u f'din is-sentenza

9 c It-tifel iħobb it-tifla.

għalkemm l-oġġett dirett 'it-tifla' huwa definit u speċifiku bħal f'(9b), xorta m'għandux 'lil' quddiemu.

Niġu issa għat-tieni tip ta' verb transittiv li jiddistingwi Bonello (verb b'żewġ oġġetti). Huwa jgħid li f'sentenzi b'dan it-tip ta' verb, il-prepożizzjoni 'lil' tintuża regolarment bejn iż-żewġ oġġetti, bħal fis-sentenza (10a), fejn 'it-tifla' huwa l-oġġett indirett. Imma hawnhekk ukoll Bonello mhux preċiż biżżejjed, għax

10 a. It-tifel bagħat il-ktieb lit-tifla.
b. * It-tifel bagħat il-ktieb it-tifla.

waqt illi flok is-sentenza (10a) ma jistax ikollna (10b) mingħajr il-prepożizzjoni qabel l-oġġett indirett, is-sentenza (11a) bl-oġġett

11 a. Ġanni bagħat il-ktieb l-uffiċċju.
b. ?Ġanni bagħat il-ktieb lill-uffiċċju.

indirett 'l-uffiċċju' u mingħajr il-prepożizzjoni tinstema' ħafna iżjed naturali minn (11b) li fiha l-prepożizzjoni. Ta' min jinnota li hawnhekk ukoll għandna espressjoni nominali (bil-funzjoni ta' oġġett indirett li tirreferi għal post u mhux għal persuna (ara x'intqal dwar is-sentenzi (7a-b)).

S'issa mela rajna li għandna din is-sitwazzjoni: f'sentenzi b'verb transittiv u b'oġġett (dirett) wieħed, bil-fors irid ikun hemm 'lil' qabel oġġett li hu nom propju u jirreferi għal persuna (ara s-sentenzi (1-2), imma jekk in-nom proprju jirreferi għal post, allura mhux bil-fors irid ikun hemm 'lil' qabel l-oġġett (ara s-sentenzi (7)). Mill-banda l-oħra, qabel ċerti oġġetti diretti oħra, bil-fors ma jistax ikun hemm il-prepożizzjoni 'lil' (ara s-sentenzi (3-4)), filwaqt li qabel xi oġġetti diretti li jirreferu għal persuni imma li mhux nomi propji, jista' jkollna 'lil' jew le (ara s-sentenzi (8-9)). U fl-aħħar rajna li f'sentenzi b'verb transittiv u żewġ oġġetti, il-preżenza ta' 'lil' qabel l-oġġett indirett hija obbligatorja, meta l-oġġett jirreferi għal persuna, imma hija fakultattiva meta l-oġġett jirreferi għal post.

Biex il-problema li għadna kif iddeskrivejna naqsmuha f'partijiet iżgħar li nkunu nistgħu nistudjawhom biċċa biċċa, se nieħu l-ewwel dawk is-sentenzi b'oġġett wieħed biss. Barra minn hekk se nikkonsidra għalissa dawk il-każijiet ċari fejn il-preżenza jew l-assenza ta' 'lil' hija obbligatorja, kif jidher mis-sentenzi f'(12). Fis-sentenzi (12a)

12 i a. Ġanni ra 'l Pawlu
b. Ġanni sema' 'l Marija
c. * Ġanni ra lill-qtil ta' Pawlu
d. * Ġanni sema' lill-istorbju

ii a. * Ġanni ra Pawlu
b. * Ġanni sema' Marija
c. Ġanni ra l-qtil ta' Pawlu
d. Ġanni sema' l-istorbju

u (12b) il-preżenza ta' 'lil' hija obbligatorja: qabbel (12 i a-b) ma' (12 ii a-b), filwaqt li fis-sentenzi (12c) u (12d) l-assenza ta' 'lil' hija obbligatorja: qabbel (12 i c-d) ma' (12 ii c-d).

Issa lingwa partikolari timponi fuq in- nies li jitkellmuha mod partikolari kif jikkategorizzaw ir-realtà li jgħixu fiha. Mingħajr ma noqogħdu nidħlu fi problemi filosofiċi u ontoloġiċi, hawnhekk se naddottaw il-pożizzjoni li jieħu Lyons (1977, sezzjoni 11.3) u nassumu li fid-dinja ta' madwarna jeżistu ċertu numru ta' persuni individwali, ta' annimali u ta' ħwejjeġ jew oġġetti oħra fiżiċi li nistgħu niddistingwuhom minn oġġetti oħra. Dawn l-oġġetti kollha jissejħu entitajiet jew ħwejjeġ ta' l-ewwel ordni. Normalment entitajiet ta' l-ewwel ordni ma jibdilux il-karatteristiċi perċettwali tagħhom: ngħidu aħna, iżommu l-istess forma. Barra minn hekk, dawn l-entitajiet dejjem jokkupaw l-ispazju, għallinqas kif narawhom (jew aħjar, kif nipperċepuhom) aħna. Mill-banda l-oħra, ġrajjiet u sitwazzjonijiet li jokkupaw mhux l-ispazju, imma d-dimensjoni taż-żmien, jissejħu entitajiet tat-tieni ordni. Bil-Malti, entitajiet tat-tieni ordni, ngħidu tipikament, li "ġraw" f'xi ħin, bħal fis-sentenzi (13),

13 a Il-qtil ta' Pawlu ġara l-bieraħ.
   b *Il-qtil ta' Pawlu kien qiegħed il-bieraħ.
   c * Il-qtil ta' Pawlu eżista l-bieraħ.

waqt li entitajiet ta' l-ewwel orni ngħidu, tipikament, li "qegħdin" f'xi post jew li "jeżistu", bħal fis-sentenzi (14).

14 a Ġanni qiegħed fil-ġnien.
   b Jeżisti raġel jismu Ġanni.
   c * Ġanni ġara fil-ġnien.

Dawk l-espressjonijiet li jirreferu għal entitajiet ta' l-ewwel ordni (bħal ngħidu aħna, nomi propji li jirreferu għal persuni), jissejħu espressjonijiet (nominali) ta' l-ewwel ordni, waqt illi espressjonijiet li tipikament jirreferu għal entitajiet tat-tieni ordni, jissejħu espressjonijiet (nominali) tat-tieni ordni. Meta nosservaw kif inhi mqassma l-okkorrenza tal-prepożizzjoni 'lil' fis-sentenzi f'(12), naraw illi l-preżenza tagħha hija obbligatorja qabel espressjonijiet ta' l-ewwel ordni, waqt illi qabel espressjonijiet tat-tieni ordni, hija l-assenza tagħha li hi obbligatorja. Nistgħu ngħidu għalhekk li fil-Malti 'lil' hija sinjal jew marka sintattika tad-distinzjoni (sematika) bejn espressjonijiet ta' l-ewwel u tat-tieni ordni.

Niġu issa għal dawk il-każijiet fejn il-preżenza jew l-assenza ta' 'lil' qabel l-oġġett dirett hija fakultattiva, kif jidher fis-sentenzi (15). Dawn jidhru li huma kollha sentenzi aċċettabbli,

15 a Ġanni ra lit-tifel ġej.
   b Ġanni ra t-tifel ġej.
   c Ġanni ra lill-kelb ġej.
   d Ġanni ra l-kelb ġej.
   e ? Ġanni ra lill-karozza ġejja.
   f Ġanni ra l-karozza ġejja.

ħlief forsi (15e) li tinħass daqsxejn stramba. Il-punt hu li hawnhekk il-preżenza ta' 'lil' hija fakultattiva. Issa meta Lyons (1977, sezzjoni 11.3) jitkellem dwar l-entitajiet ta' l-ewwel ordni, josserva li l-persuni għandhom post ipprivileġġat f'din il-klassifika. Ħaġa bħal din m'għandhiex tissorprendina meta niftakru li fl-aħħar mill-aħħar huwa l-bniedem innifsu li juża l-ilsien biex jaqdi l-ħtiġijiet tiegħu, u għalhekk iħalli fih impronta inkonfondibbilment antropomorfika. Lyons igħid ukoll li f'ħafna ilsna, jekk mhux f'kollha, jidher li hemm ġerarkija ta' entitajiet ta' l-ewwel ordni b'tali mod li l-persuni huma aktar individwalizzati mill-annimali, u l-annimali huma aktar individwalizzati mill-oġġetti. Issa jekk ninnutaw id-distribuzzjoni sintattika tal-prepożizzjoni 'lil' fil-Malti qabel l-oġġeti diretti li skond id-definizzjoni li tajna qabel, huma espressjonijet l jirreferu għal entitajiet ta' l-ewwel ordni (entitajiet li jokkupaw l-ispazju u li huma kostanti fil-karatteristiċi perċettwali tagħhom), naraw li għandna sentenzi fejn il-preżenza ta' 'lil' hija obbligatorja qabel ċerti espressjonijiet ta' l-ewwel ordni, imma fakultattiva qabel ċerti espressjonijiet oħrajn ta' l-ewwel ordni ukoll.

Minn dan nistgħu nikkonkludu li fil-Malti d-distinzjoni bejn entitajiet ta' l-ewwel u tat-tieni ordni m'hijiex waħda li tinqata' b'sinjal dritt, imma hija iżjed bħal skala iggradata. L-ewwel nett fl-estremitajiet għandna differenza stabbilità b'mod ċar: minn naħa waħda hemm il-persuni li nirreferu għalihom b'nomi propji (u li qabilhom għandna l-preżenza obbligatorja ta' 'lil') u minn naħa l-oħra, l-entitajiet tat-tieni ordni fis-sens strett (li jokkupaw iż-żmien u ngħidu li "ġraw", u li qabilhom għandna l-assenza obbligatorja ta' 'lil'). Imma mbagħad fil-klassi ta' entitajiet ta' l-ewwel ordni għandna klassifika ġerarkika fejn entitajiet li huma animati għandhom status iżjed għoli fl-iskala ta' l-ewwel ordni minn entitajiet oħra li mhux animati, jiġifieri mill-oġġetti. Mela allura dawn l-oġġetti, għalkemm entitajiet ta' l-ewwel ordni, huma aktar viċin ta' l-entitajiet tat-tieni ordni minn entitajiet oħra animati. Fil-fatt ninnutaw li l-preżenza jew l-assenza ta' 'lil' qabel l-oġġetti diretti 'it-tifel' u 'il-kelb' ma taffettwax l-aċċettabbilità tas-sentenzi (15a-d). Mill-banda l-oħra konna nistennew, minn dak li għidna qabel, li l-verżjoni (15e) fejn 'lil' tidher quddiem l-oġġett dirett 'il-karozza', kellha tkun aċċettabbli għallinqas daqs il-verżjoni (15f) mingħajr 'lil'. Imma fil-fatt naraw li (15e) tinħass xi ftit stramba, waqt li m'hemm l-ebda problema biex naċċettaw is-sentenza (15f).

Għad baqgħalna neżaminaw id-distribuzzjoni ta' 'lil' fil-kuntest sintattiku **Suġġett-Verb-Oġġett Dirett-Oġġett Indirett** fejn, fit-terminoloġija ta' Bonello (1968) il-verb huwa tat-tieni tip. Kif diġà rajna qabel, Bonello mhux korrett meta jgħid li l-preżenza ta' 'lil' hija obbligatorja bejn l-oġġett dirett u l-oġġett indirett f'kostruzzjoni sintattika b'verb transittiv tat-tieni tip (ara s-sentenzi f'(16)). Imma nagħtu ħarsa aktar mill-qrib lejn dawn

16 i Ġanni bagħat il-ktieb { a. lil Pawlu / b. * Pawlu }

16 ii Ġanni bagħat il-ktieb { a. ? lill-uffiċċju / b. l-uffiċċju / c. ? lill-posta / d. il-posta }

16 iii L-avukat bagħat l-ittra { a. lill-Qorti:/Lill-Maġistrat / b. il-Qorti:/il-Maġistrat }

is-sentenzi. M'hemmx dubju li 'lil' hija obbligatorja quddiem oġġett indirett li huwa nom propju, kif jidher fis-sentenza (16i). Issa kemm fis-sentenzi (16ii) kif ukoll f'dawk f'(16iii) għandna oġġetti indiretti li jirreferu għal postijiet. Imma xorta waħda għandna differenza fid-distribuzzjoni ta' 'lil'. Fis-sentenzi (16iii) il-preżenza jew l-assenza ta' 'lil' hija fakultattiva, imma dan mhux il-każ fis-sentenzi (16ii), għax il-verżjonijiet fejn għandna l-preżenza ta' 'lil' jinstemgħu strambi ħafna. Jekk imbagħad nippruvaw niflu x'ifissru sew is-sentenzi aċċettabbli f'(16iii) naraw illi propjament, għandna t-tifsira ta' post biss fil-verżjonijiet (16 iii b) fejn m'hemmx 'lil' qabel l-oġġett indirett, għax il-verżjonijiet l-oħra (16 iii a) bil-preżenza ta' 'lil', ifissru mhux il-post bħala sempliċi lokal, imma l-istituzzjoni. Din id-differenza fit-tifsir nistgħu nispjegawha b'dan il-mod: għall-kelliem Malti, il-preżenza ta' 'lil' hija tipikament assoċjata ma' persuni. Issa meta 'lil' tintuża wkoll quddiem espressjoni li normalment jew primarjament, tirreferi għal post, l-assoċjazzjoni personali, biex ngħidu hekk titħallat mat-tifsira ta' "post" u l-espressjoni b'"lil' ninterpretawha fis-sens ta' "istituzzjoni" (jiġifieri, primarjament, mhux il-post fih innifsu, imma l-ġabra ta' persuni li għandhom ċerti funzjonijiet u li biex jaqdu dawn il-funzjonijiet, jiltaqgħu f'ċertu post).

Minn dan li għidna, isegwi illi ċerti espressjonijiet nominali fil-lingwa mhux bil-fors għandhom klassifika statika fil-kuntest tad-distinzjoni bejn entitajiet ta' l-ewwel u tat-tieni ordni: skond it-tifsira ta' l-espressjoni li tkun, u skond il-kuntest, il-preżenza ta' 'lil' fejn is-soltu ma nistennewhiex, tista' sservi biex tgħolli l-istatus ta' espressjoni mill-livell tat-tieni ordni għall-livell ta' l-ewwel ordni, jew minn livell baxx fil-ġerarkija ta' l-ewwel ordni għall-livell ogħla. Biex ngħidu hekk, l-espressjoni li tkun tieħu promowxin għal status iżjed għoli.

Riferenzi

Aquilina, J. (1965). **Teach Yourself Maltese.** London: The English Universities Press Ltd.